

Diruiwa tše di itekanetšego = kgwebo ye e itekanetšego



GANTŠI BATŠWELETŠAMABELE BA BANTŠI BA RUA LE DIRUIWA, MOHLAMONGWE KA GOBANE TEMOTHUOTSWAKO E FOKOTŠA KGONAGALOKOTSI POLASENG. GO FETA FAO MEKGWA YE MEBEDI YE, BOLEMI LE BORUI, E A THEKGANA; MOHLALA KE GE MOLEMI A FEDITŠE GO BUNA LEHEA LA GAGWE, MME A DUMELELA DIRUIWA TŠA GAGWE GO JA MAŠALEDI A LEHEA MAŠEMONG, E LEGO DITHORO TŠE DI WELEGO FASE LE GE E LE MAHLAKA. GODIMO GA FAO LEHEA LEO LE BUNNWEGO E BA KOKETŠO YA MOHOLA YA FURU YA MAREGA GO KGONTHIŠA GORE DIRUIWA DI DULA DI LE MAEMONG A MABOTSE DIKGWEDING TŠA GO OMA TŠA MAREGA.

Go bohlokwa gore morui a hlokomele diruiwa tša gagwe gabotse ka ge e le nnete gore diruiwa tše di itekanetšego di godiša mohola wa kgwebo polaseng. Go feta fao, diruiwa tše di lwalago di senya nako le tšhelete! Sa mathomo, seruiwa se se phelago gabotse se kgona go lwantšha bontši bja malwetši le gona se ka fola gabonolo go feta seo se otilego ge se ka swarwa ke bolwetši. Balemirui ba swanetše go dula ba lekola

diruiwa tša bona ka mehla gore ba lemoge seka sefe kapa sefe sa bofokodi ka pela le go di alafa ka bonako. Barui ba bantši bao ba nago le boitemogelo ba tseba ka pela ge diruiwa tša bona di fokola. Seruiwa se se phelago gabotse se ja ka tshwanelo le gona ka mehla. Se ya kua le kua se nyaka dijo, meetse le ge e le tšhireletšo – ka tlwaelo se šika le mohlape. Seruiwa se se dulago se nnoši lebaka le letelele se ka ba se thoma go lwala mme se swanetše go elwa hloko. Diruiwa tše di phelago gabotse di otlala ka tshwanelo le gona di buša moya gabonolo. Modulo wa seruiwa se se phelago gabotse o bontšha go lokologa – ga se hlotše, hlogo ya sona ga e lepelele mme letlalo la sona le a phadima. Mahlo le ona e ka ba seka se bohlokwa gobane seruiwa seo se itekanetšego se tla bontšha mahlo a a sekilego a a phadimago. Mahlo ga a swanela go tšwa meetsana le gona dinko di se ke tša tšwa mamila a a nkgago. Tše di boletšwego ka godimo e no ba tše dingwe tša dika tše di swanetšego go elwa hloko.

Se sengwe seo se swanetšego go šetšwa ke gore seruiwa se se lwalago, gantši se ka fetetša tše

Kgatišopaka ya Grain SA ya batšweletši ba ba hlabologago

BALA KA GARE:

- 4 > Ngwala dipapatšišano tšohle tša letlotlo
- 6 > Taolo ya diruiwa tša gago
- 7 > Dilo tše o bonago di le bohlokwa ke dife?



4



7



Mme Jane a re...

Ke kgwedi ya Julae, ye nngwe ya dikgwedi tše telele tšhupamabakeng ya motšweletšamabele le gona yeo e sa tshapišego kudu. Ka tshwanelo ka nako ye o tla ba o feditše go buna, eupša ga se wa ba wa thoma mešomo ya sehla se sefsa. Ye ke nako ya go khutša pele ga ge o thoma go šoma gape. Ditsebi di re lebakeng le matšatši ke a makopana mola mašego e le a matelele – se se ra gore o kgona go ikhutša bokaone ge o robetše wa mpshafatšwa maatla gore o kgone go thoma sehla se se tlogo ka mafolofolo – go swana le diphofole le digagabi (mohlala ke khudu le noga) tšeo di robalago marega ohle (*hibernate*) go itokišetša seruthwana.

Batšweletši ba bangwe ba sa buna lehea la bona. Ngwaga wo e be e le wo mothata – dipula tše dingwe tša seruthwana di nele morago ga nako, ka fao batšweletši ba bangwe ba bjetše morago ga nako; mafelong a mangwe pula e nele gabotse mme batšweletši ba gona ba bolaile lehea, mola mafelong a mangwe pula ga se ya na ka tshwanelo mme batšweletši ba ditikologong tšeo ba nyamile. Re swanetše go elewa ka mehla gore ka nako ye nngwe le balemikgwebo bao ba atlegilego ba ka humana poelo ya go fokola – mašemo a motšweletši wa dibjalo ga a šireletšwe ka seširo le tlhaka, ka fao boso bo dula bo huetša poelo ya rena. Re swanetše go leka seo re ka se kgonago mme ra holofela gore pula e tla na ka nako le gona tšhwaane (šobane) e ka se senye dibjalo tša rena.

Lenyaga dithekišo tša dibjalo di phadile tša mengwaga ye e fitelego, mme batšweletši ba bangwe ba ile ba kgona go humana poelo. Re go eletša gore o se lebele go bušetša tšhelete (*re-invest*) kgwebongtemo ya gago le go boloka ya go reka dinyakwapšalo tša sehla se se tlogo. Mo go kgonegago leka go diriša lenaneo la phetošopšalo le go bjala dibjalo tše di fapafapanago mašemong a gago – mohlala: fao o bego o bjetše lehea lenyaga, bjala sonoplomo goba dinawasoya goba dinawa tšeo di bitšwago “dinawa tše di omilego”, bjalo bjalo. Leka go se bjale sebjalo se se itšego tšhemong ye e itšego ngwaga le ngwaga – ge o sa ele taba ye hloko, mengwang e tla atafala tšhemong yeo mme poelo ya fokotšega.

Go bohlokwa go fetiša gore o leše diruiwa tša gago ka tshwanelo marega gore maemo a tšona a se boele morago. Bjang bjo bo omilego bo na le maatlaphemo a manyane kudu, ka fao o tla swanela go a okeletša ka go fa diruiwa tša gago selatswa se sebotse. Kgopela keletšo go barui ba bangwe le go baemedi ba dikhamphani tše di rekišago furu – go na le batho bao ba tsebago tšohle mabapi le dintlha tše tša tšweletšo bao ba ka go thušago.

Sa mafelelo: marega a a tonya, dula o ikomoša!

Diruiwa tše di itekanetšego = kgwebo ye e itekanetšego



di itekanetšego mme ka tsela yeo ya huetša mohlape wohle gampe! Go feta fao ge go na le bolwetši bja mohuta woo, seruiwa seo se thomile go fola se ka fetetšwa gape ka ge mmele wa sona o šetše o fokodišitšwe. Ge diruiwa tše dingwe tša gago di lwala le gona tša moagišani wa gago di fokola, bolwetši bjoo bo ipha maatla tikologong yeo mme go ba boima go šireletša tše di sa lwalego. Se se diragala gape fao dikgofa le diboko di atilego ka go se laolwe – ke ka lona lebaka le barui bao ba dulago nagengkopanelo gantši ba sa atlelegego go bopa mehlape ya diruiwa tše di itekanetšego.

Tselatshonto ya seruiwa

Tselatshonto (*immune system*) ke seširo sa tlhago sa go šireletša mmele go malwetši – motho le yena o šireletšwa ke tselatshonto. Ke mošomo wa tselatshonto go thuša mmele go lwantšha ditwatši tšeo di o hlaselago le go o lwatša. Disele tše nyenyane tša tshonto, eupša tše di lego maatla ka moo go makatšago, di hwetšwa mmeleng wohle. Ge karolo ye e itšego ya mmele e thoma go fokodišwa ke ditwatši tše di o tsenetšego, disele tša tshonto di phakišetša tikologong ya bofokodi mme di hlasela ditwatši tšeo. O ka re go tsoga ntwaga ga dira tše di hlabanago ge disele tša tshonto di hlasela ditwatši! Ge disele tše di fenywa ditwatši, seruiwa se tla fola, eupša ge di fenywa ntweng yeo, seruiwa se tla thoma go fokola mme gwa nyakega dihlare tša go se alafa. Nnete ye bohlokwa le gona ye e makatšago ke gore disele tša tshonto di kgona go lemoga malwetši ao a tšwelelago ka tlwaelo ao a lwatšago diruiwa, go swana le ao a hlolwago ke dikgofa. Se se kgontšha tselatshonto ya seruiwa go lwantšha malwetši a mohuta wo ka pela. Disele tša tshonto ga di kgone go lemoga malwetši a mangwe ao a sa tšwelelego gantši.

Ke ka lebaka le balemirui ba swanetšego go hlokomela ge ba reka diruiwa tše mpsha. Mohlala: diruiwa tšeo di tswetšwego le go godišwa mafelong ao malwetši a sa tšwelelego gantši, di se ke tša tlišwa tikologong yeo bolwetši bja pelo (*Heartwater*) le bja morotokhwibidu (*Redwater*) bo tšwelelago. Lebaka ke gore tselatshonto ya

diruiwa tše e ka se kgone go lemoga malwetši a le go di šireletša go ona, ka fao di tla lwala tša ba tša hwa mohlamongwe, wa lahlegelwa ke tšhelete ya gago. Ge tselatshonto ya seruiwa e kgona go lemoga bolwetši bjo bo itšego, ga se gore e tla lemoga malwetši a mangwe. Kento ke mokgwa wo mongwe woo barui ba o dirišago go tlwaetša ditselatshonto tša diruiwa gore di kgone go lemoga bolwetši bjo bo itšego. Moento o akaretša bolwetši bjo bo alafšago bjo bo fokoditšwego maatla gore bo se bolaye diruiwa. Tselatshonto e tlišwa ke kgatsela ye e anywago ke namane ye nnyane – ke ka fao go lego bohlokwa kudu gore bana ba diruiwa ba anye kgatsela ye e tletšego disele tša tshonto tše di tšwago go bommagobona.

Dijo le phepo di bohlokwa le tšona

Ge seruiwa sa gago se dula se swerwe ke tlala le gona se otle, tselatshonto ya sona ga e kgone go phetha mošomo wa yona mme seruiwa seo se tla lwala. Ka fao go bohlokwa kudu gore morui a leše diruiwa tša gagwe ka moo go nepagetšego go kgonthiša gore di dula di le maemong a mabotse, ešitago le dikgweding tša marega tša go tonya mola phulo e hlaela. Dilatswa (*licks*) tša proteine di bopa karolo ye bohlokwa ya dijo tša seruiwa marega. Seruiwa seo se hlokomelwago gabotse le gona se lešwago ka tshwanelo se ka tlišwa go ya pele ke go šoma ga tselatshonto ya sona yeo e lwantšhago ditwatši tše di hlolago malwetši. Gopola gape gore ka kakaretšo diruiwa tše di lešwago ka tshwanelo di bontšha leboo le lekaone la go tswala, di duša gape ka pela, di tšweletša maswi a mantši le gona di gola ka pela.

Sererwa se bohlokwa se se tla tlaletšwa ka morago. Kahlaahlo ye a e be tlhohlo go molemirui yo mongwe le yo mongwe go hlokomela diruiwa tša gagwe gabotse gore seruiwa se sengwe le se sengwe se be le sebaka se sekaone sa go okeletša mohola wa mešomo ya polasa ka botlalo.

JANE MCPHERSON, MOLAODI WA LENANEO-TLHABOLLO LA BATŠWELETŠI LA GRAIN SA

Re bina tlhabollo ya balemi

KGATISOŃG YE E FETILEGO YA PULA IMVULA RE ILE RA LAODIŠETŠA BABADI BA RENA KA LENANEO LA THUŠO YA TŠHELETE KA BOFSA (RECAPITALISATION PROGRAMME). MORAGO GA TSHAENO YA KWANO YA GARE GA GRAIN SA LE KGORO YA TLHABOLLO YA DINAGAMAGAE LA MPŠHAFATŠO YA NAGA, GO ILE GWA BEAKANYWA MAANOKGWEBO MALEBANA LE BALEMI BA 16 BAO E LEGO BAHODIŠWA BA LENANEO LA MPŠHAFATŠO YA NAGA LE GONA BA AKAREDIŠWEGO LENANEONGTLHABOLLO LA BALEMI LA GRAIN SA. KA LABONE 17 MEI, LEBAKENG LA LETŠATŠI LA PUNO LA NAMPO LEO LE RULAGANYWAGO KE GRAIN SA, GO ILE GWA SWARWA MOLETLO FAO BAHODIŠWA BA BAHLANO BA LENANEO LE BA ILEGO BA KGOPELWA GO LAODIŠETŠA BAENG KA MOO LENANEO LE LE ILEGO LA BA KGONTŠHA GO FETOGA BALEMI BA BAKAONE.

Jannie de Villiers (Mohlankedimogolo wa Phethišo: Grain SA) o ile a amogela baeng mme a leboga Stephen Modise (Kgoro ya Tlhabollo ya Dinagamagae la Mpshafatšo ya Naga) ka tirišano ya Kgoro le Grain SA. O boletše gore go theilwe mokgwa wo o ka swarelelago wa go hlabolla balemi le go ba tšwetša pele. Moletlo wo o ile wa swarwa go bina nako le maitekelo a badirišani morerong wo wa go tliša balemi.

Modulasetulo wa Grain SA, Louw Steytler, o boletše gore katlego ye e phethagadišwego ka tirišano ye e mo thabiša pelo bjalo ka Moafrika-Borwa. “A re tšwetšeng mošomo wo mobotse pele”, a fetša ka go realo.

William Matasane (Senekal), Jack Kokoma (Bothaville), Mponeng Lentoro (Bloemfontein), Michael Ramoholi (Theunissen) le Willem Modukanele (Welkom) ba ile ba leboga Kgoro ya Tlhabollo ya Dinagamagae la Mpshafatšo ya Naga gammogo le Grain SA – kudu Mohumagadi Jane McPherson (Molaodi wa Lenaneotlhabollo la Balemi la Grain SA). Karabo Peelo (modulasetulo yo mofsa wa Trasete ya Lehea) o tumišitše Grain SA a re ke wona mokgatlo o nnoši wa go hlomphega woo o tšweleditšego balemi ka lenaneo la tlhabollo ya balemi. O hlhloeditše balemi gore ba bee tšhelete ka bofsa dikgwebong tša bona le go se senye tšhelete ka go reka matsaka (dithabiša).

Baeng bao ba bilego gona moletlong woo o ilego wa swarwa Holong ya Donkerhoek lefelong la NAMPO Park, kgauswi le Bothaville, e be e ka ba ba 180.

LOUISE KUNZ, WA SEHLOPHA SA MORULAGANYO WA PULA IMVULA



Baboleli ba go fapafapana ba boledišana le baeng moletlong.

Ngwala dipapatšišano tšohle tša letlotlo



GO PHETHAGATŠA TAOLO YA KGONTHE YA LETLOTLO O HLOKA TSEBIŠO MABAPI LE MAEMO A POELO/TAHLEGO, MAEMO A LETLOTLO LE MAEMO A TSHEPELO YA KHEŠE KGWEBONG YA GAGO. MANGWALO A MOTHOPHO AO A SWANETŠEGO GO HUMANWA MABAPI LE PAPATŠIŠANO (TRANSACTION) YE NNGWE LE YE NNGWE A SWANETŠE GO BOLOKWA GORE O KGONE GO NGWALA DISTATAMENTE TŠE DI PHETHEGILEGO TŠA LETLOTLO.

Taodišwaneng ye e fetilego re ile ra ahlaahla kgato ya mathomo ye e amanago le taolo ya letlotlo. Yona kgato ye ya mathomo e nyaka gore o humane mangwalo a mothopo (*source documents*) mabapi le papatšišano ye nngwe le ye nngwe kgwebong ya gago, o a ngwale dinomoro ka go latelana ga ona o be o a boloke faeleng ka mokgwa wo o lebanego. Ka nako ye nngwe ebile go ka nyakega gore o kgobele (*compile*) mangwalo a gago a mothopo ka bowena.

A re lebeleleng kgato ya bobedi. Kgatong ya bobedi o swanetše go ngwala bohlatse (*record*) mabapi le mangwalo ohle a mothopo ka mokgwa ofe le ofe. Bohlatse bjo bo nyakega mabapi le go beakanya distatamente tše tharo tša letlotlo mafelelong, tše di nyakegago go phetha taolo ya letlotlo ka tshwanelo. Distatamente tše tharo tša letlotlo ke tše di latelago:

- **Statamente ya ditseno** yeo e šupago sephetho sa letlotlo – poelo/tahlego ya kgwebo ya gago.
- Sa bobedi, **lenanetekanyetšo** leo le šupago maemo a letlotlo la kgwebo ya gago. Lenane le le ama kamano gare ga matlotlo le dikoloto (*ratio of assets to liabilities*) tša kgwebo ya gago. Na kgwebo ya gago e maemong a a lotegilego – ke go re matlotlo a feta dikoloto? Goba e maemong a kotsi – na o na le dikoloto tše ntši?
- Sa boraro, **statamente ya tshepelelo ya kheše** yeo e bontšhago ge eba tšhelete ye e tsenago (*cash-inflow*) e feta ye e tšwago (*cash-outflow*) goba aowa. Ka mokgwa wa tirišo statamente ye e šupa ge eba go tla ba le tšhelete ye e lekanego ka nako ye nngwe le ye nngwe ye e itšego, go swana le mafelelong a kgwedi, go lefa tše o tlamegilego go di lefa. Mohlala: meputso, tšhupamolato ya mohlakase, ditefo tša kgwedi le kgwedi tša dikoloto (melato), bjalo bjalo.

Go ngwala bohlatse bja mangwalo a mothopo go ka dirwa ka seatla, goba ka khomphutha, ka go diriša mananeo a a itšego ao a hlamilwego go dirišwa khomphutheng. Go feta fao, go ngwala bohlatse go swanetše go phethwa ka mehla, letšatši le letšatši ge go kgonega, go kgonthiša gore taolo ya kgonthe ya letlotlo e go tšwela mohola ka botlalo. Madimabe ke gore kgato ye ga e bonolo mme o tla swanela go tsenela dithuto go e kgona ka tshwanelo. Ge o feditše mošomo wa motheo wa go ngwala bohlatse o swanetše go beakanya distatamente tša letlotlo. Tshwanelo ke gore distatamente tše di swanetše go ba gona mafelelong a kgwedi ye nngwe le ye nngwe, e sego morago ga fao.

Kahlaahlong ya rena re nepiša distatamente tša letlotlo tše di nyakegago go phethagatša taolo ya letlotlo ya kgwebo ya gago ka tshwanelo. Mabapi le motšhelo go nyakega tlhopho ya distatamente tše di fapanago le tše re bolela-ga ka tšona, tše di nyakegago mafelelong a ngwaga wa gago wa ditšhelete, mme ka fao tšona di ka se šomišwe taolong ye e lebanego ya letlotlo.

Ge o nyaka go kgopela kadimo le gona o tla swanela go akaretša tlhopho ya distatamente tša letlotlo go thekga kgopelo ya gago. Distatamente tše le tšona di ka se dirišwe taolong ye e lebanego ya letlotlo. Di beakanywa fela ge di nyakega, e sego ka mehla.

Ka baka la tharano ya melao le melawana ya SARS re šišinya ka maatlal gore o kgopela thušo go ditsebi mabapi le dintlha tše di fapanego tša motšhelo wa kgwebo ya gago. Ditsebi tše di ka go thuša gape ge o nyaka go kgopela kadimo. Le ge go le bjalo, go ka ba kaone ge o ka ngwala (*recording*) le go beakanya distatamente tša letlotlo mabapi le taolo ka noši ka gae, goba wa kgopela wa lapa la gago go go thuša goba wa thwala motho go phetha mošomo wo.

Mabapi le taolo ye e lebanego ya letlotlo la kgwebo ya gago, tsebišo ye e nyakegago ya lona e swanetše go hwetšagala letšatši le letšatši. Ge o nyaka go reka trekere, poo, peu goba eng le eng, diphetho tša letlotlo di swanetše go hwetšega semeetseng. Na ke na le tšhelete ya go reka se se itšego goba ke tla swanela go kgopela kadimo? Ke swanetše go ema pele? Ke tla kgona go bušetša kadimo? Theko ye e itšego e tla huetša maemo a poelo/tahlego a kgwebo ya ka bjang?

Leina la Kgwebo:.....

Ngwaga: 2012/2013

Ditseno le ditshenyegelo tša kgwedi ya 2012

Ditseno

Letšatšikgwedi	Ditseno go tšwa go	Tlhalošo ya selo seo se rekišitšwego goba mothopo wa ditseno	Nomoro ya lengwalo	R.c
Palomoka ya Ditseno tša Kgwebi = I				

Ditshenyegelo

Letšatšikgwedi	Ditshenyegelo mabapi le tefo ya (Leina la kgwebo)	Tlhalošo ya selo seo se rekišitšwego	Nomoro ya lengwalo	R.c
Palomoka ya Ditshenyegelo tša Kgwebi = E				

Sepheho sa kgwedi: I - E (Ge E e feta I sephetho ke -) = E

Sepheho sa ngwaga go fihla ka kgwedi ye e fetilego = B

Sepheho sa ngwaga mafelelong a kgwedi ya gonabjale = A + B

Ka go tseba gore go ngwala bohlatse bja mangwalo ohle a mothopo go tloga go raragane, re nyaka go go fa keletšo ya tirišo. Re šišinya gore o thome go ngwala bohlatse ka go ngwala bja ditseno le ditshenyegelo tšohle. Go dira bjalo o ka thoma ka go ngwala bohlatse bja mangwalo ohle a mothopo lena-neong la go swana le le le latelago.

Fomo ye e ka ngwalwa gabonolo ka seatla goba ya tšweletšwa ka go diriša lenaneo la Excel khomphutheng. E ka katološwa goba ya fetolwa gore e swanele mabaka a gago. Sepheho sa fomo ye se ka go fa seswantšho se sebotse sa poelo/tahlego ya kgwebo ya gago ka botlalo.

Ge o nyaka go tšwela pele go tloga mo o ka tlatša fomo mabapi le karolo ya nngwe le ye nngwe ya kgwebo ya gago – dikgomo, lehea, korong, dinku, bjalo ka mohlala. Fomong ye o tla ngwala ditseno le ditshenyegelo tšohle tšeo o ka di amantšhago le karolo ye e itšego ya kgwebo – bjalo ka peu, monontšha furu, dihlare, dibolayasenyi, bjalobjalo. Morago ga fao tlatša fomo ye nngwe mabapi le ditseno le ditshenyegelo tšeo o sa kgonego go di amantšha le karolo ye e itšego ya kgwebo, bjalo ka tisele, ditokišo le tlhokomelo,

mohlakase, meputso, inšorense, dingwalelo, tswalo ye e lefilwego, tswalo ye e amogetšwego, rente ye e amogetšwego – tšeo di bitšwago ditsenokakaretšo le ditshenyegelokakaretšo (*overhead income and costs*). Diphetho tša difomo tše tšohle ge di hlakanywa e tla ba sephetho sa kgwebo ya gago ka botlalo. Kgwebong ya temo go bohlokwa kudu go tseba maemo a poelo/tahlego a karolo ye nngwe le ye nngwe ya kgwebo. Ge karolo ye e itšego ya kgwebo e bontšha tahlego go ra gore e belegwa ke dikarolo tšeo di bontšhago poelo, mme o tla swanela go tšea sephetho mabapi le karolo yeo.

Go laola ditaba tša tšhelete tša kgwebo ya gago ka tshwanelo, ga go na tsela ye nngwe ntle le ye e hlalošitšwego ka godimo. Tsela ye ga e bonolo eupša o tla holwa ke go kgona go tšea diphetho tše di lebanego mabapi le letlotlo. Elelwa gore se sengwe le se sengwe seo o se dirago malebana le kgwebo ya gago se huetša poelo/tahlego ya yona.

**TSEBIŠO YE E TŠWA MO GO THUTO YA MAITSHWARO
KGWEBONG YE E NGWADILWEGO KE MARIUS GREYLING**

Taolo ya diruiwa tša gago

BONTŠI BJA BATŠWELETŠAMABELE MONO AFRIKA-BORWA BA RUA LE DIRUIWA KA GE E LE DIPOLASA DI SE KAE FELA TŠEO DI AKARETŠAGO NAGATEMEGO FELA. KA FAO BALEMI BA HOLWA KE GO RUA DIKGOMO GOBA DINKU KA GE E LE MOKGWA WA GO DIRIŠA DIPOLASA KA BOTLALO. GO FETA FAO KE TLWAELO GORE MOLA PUNO E PHETHILWE DIRUIWA DI TSENE MAŠEMONG GO JA MAŠALEDI A DIBJALO.

Dinagengkopanelo bontši bja batho bo na le diruiwa – di fula phulongkopanelo selemo mme di fula mašemong marena mola puno e phethilwe. Tlhohlo ga se go rua diruiwa, tlhohlo ke go laola palo ya tšona gore phulo e se hlaele.

Na kgomo e ja dijo tše di kaakang ka letšatši?

Tsebo ya bokaakang bja furu yeo seruiwa se bo hlokago ke kgato ya mathomo ya go kgonthiša palo ya diruiwa tšeo di ka ruiwago nageng ye e lego gona. Bokaakang bja furu bjoo bo hlokwago ke seruiwa se tee (*one animal unit (AU)*) ka kgwedi bo bitšwa “*Animal Unit Month (AUM)*”. Seruiwa se tee (AU) se hlalošwa bjalo ka kgomonama ya boima bja 450 kg yeo e nago le namane ye e anyago goba aowa, yeo e nyakago furu ye e omilego ya 10 kg ka letšatši. Ka fao “AUM” e tee e lekana le furu ye e omilego ya boima bja 300 kg (matšatši a 30 x 10 kg ya furu ka letšatši).

Mohlala wa tirišo šo: bohle re tseba ngata ya nkgokolo ya furu. Re akanya gore boima bja dingata tše e ka ba 250 kg. Re kwele gore kgomo e tee e hloka 10 kg ya furu ye e omilego ka letšatši, ka fao go bonolo go akanya gore ngata e tee ya nkgokolo e ka fepa kgomo e tee lebaka la matšatši a 25 fela. Ka go realo kgomo ye nngwe le ye nngwe e tla hloka dingata tša nkgokolo tše e ka bago 1,2 ka kgwedi. Gonabjale ngata ya nkgokolo e rekišwa ka diranta tše e ka bago R300 (ge wena molemi o tšweletša furu o ka tšea gore ditshenyegelo tša gago mabapi le ngata e tee ke R180). Furu ya go fepa kgomo e tee lebaka la kgwedi e tla go jela diranta tše e ka bago R360. Ye ke tshenyegelo mabapi le furu fela. Go kgonthiša gore kgomo ya gago e hwetša phepo ye e lekanego ya go e phediša gabotse gore e go tswalele namane ye o ka e rekišago ng-

waga le ngwaga, o tla swanela go e fa selatswa se sebotse seo se tlo go jelago R1,27 ka letšatši. Se se ra gore tshenyegelo mabapi le selatswa e ka ba R40 ka kgwedi. Ka fao palomoka ya ditshenyegelo mabapi le phepo ya kgomo e tee e ka ba tikologong ya R400 ka kgwedi.

Go leša kgomo tša nageng

Temaneng ya ka godimo re boletše ka bokaakang bja furu ye e omilego bjoo bo hlokwago ke kgomo ka kgwedi. Goba o rekela dikgomo tša gago furu goba di fula nageng, nnete ke gore kgomo ye nngwe le ye nngwe e hloka dijo tše di omilego tša boima bja 10 kg ka letšatši (le dilatswa).

Lereo le bofudišo (*carrying capacity (CC)*), go ya ka tlhalošo ya motheo, le šupa palo ye e se kego ya fetišwa ya diruiwa goba diphoofole tša naga tšeo di ka phedišwago ka go swarelela bodulong bjo bo itšego goba tselengtlhago (*ecosystem*) ye e itšego. Re tseba bohle gore selete se sengwe le se sengwe mono Afrika-Borwa se na le bofudišo bjo bo itšego – bjona bo akanywa go ya ka mohuta wa mmu, pula ye e nago le bjang (*climax grass*) bjo bo lego gona seleteng se sengwe le se sengwe. (Re tla ahlaahla bjang bja “*climax grass*” taodišwaneng ya ka morago).

Bofudišo bo akanywa go ya ka tekanyetšo ya tšweletšo ya dimela tše di jegago ka ngwaga, go sepelelana le dinyakwa tša seruiwa mabapi le furu le phepo. Mafelong a mantši mono Afrika-Borwa naga e senyegile kudu ka baka la phetšaphulo mme ka fao motho ebile ga a kgone go diriša kakanyo ya ka mehla ya palo ya diruiwa (*normal stocking rates*). Naga ye e gateletšwego ke phetšaphulo lebaka le letelele e ka šitwa go boela maemong a yona a pele mme go ka hlokega gore mabjang a bjalwe ka bofsa, tiro ye e turago kudu.

Ke ka manyami gantši re bonago diruiwa tše di otilego kudu goba tšeo di bolailwego ke tlala. Nnete ke gore boikarabelo bja go fepa diruiwa tša rena ke bja rena beng ba tšona. Wena morui o ka se no bula sefero sa lešaka wa gopola gore dikgomo di tla ikhweletša bjang bjo bo ka di khorišago. Dikgomo tšeo di tla ralala le naga tša fetša di eja diplastiki le ditšhila tše dingwe tšeo gantši di hlolago lehu la tšona.



O ka kgetha go dira eng?

Bontši bja balemi lenaneong la rena bo ruile diruiwa tše di fetago tekan-
yo. Ka go realo ba bontšha go hloka boikarabelo – e sego fela mabapi
le diruiwa tše di nyakago tlhokomelo ya bona, eupša gape mabapi le
tshenyo ya naga ka baka la phetšaphulo. Elelwa gore ga go naga ye e
lego 'ya gago' – bohle re na le tokelo ya go diriša naga, eupša go feta
fao re swanetše go kgonthiša gore le mašika a ka moso a tla kgona go
diriša naga yeo, ka fao re swanetše go e hlokomela ka tshwanelo.

Matšatšing ano o ka rekiša kgomo ka palo ye e ka fihlelago
R10 000 (go ya ka mengwaga, boima le maemo a yona). O tla swanela
go fepa diruiwa tša gago go fihla ka kgwedi ya Nofemere (ka nako yeo
bjang bo tla bego bo medile). O šaletšwe ke dikgwedi tše tharo tšeo
ka tšona o swanetšego go di leša furu. Elelwa gore re akantše gore
kgomo e tee e ja furu ya R400 ka kgwedi. Ge o rekišitše kgomo e tee ka
R8 000, tšhelete yeo e ka reka furu ye e ka fepago dikgomo tše 20 leba-
ka la kgwedi e tee. Gopola gore ge kgomo e tee e ka hwa, o lahlegetšwe
ke R8 000.

Sephetho se bohlale ke go rekiša dikgomo tše ntši ka moo go
nyakegago gore o kgone go diriša tšhelete yeo go rekela dikgomo tše
di šetšego furu. Ka tsela ye o ka boloka polasa ya gago gore e dirišwe
le ka moso le go kgonthiša gore dikgomo tša gago di ja ka tshwanelo
le gona di phela gabotse gore di kgone go go tswalela mamane išago,
ao o ka a rekišago.

JANE MCPHERSON, MOLAODI WA
LENANEOTLHABOLLO LA BATŠWELETŠI LA GRAIN SA



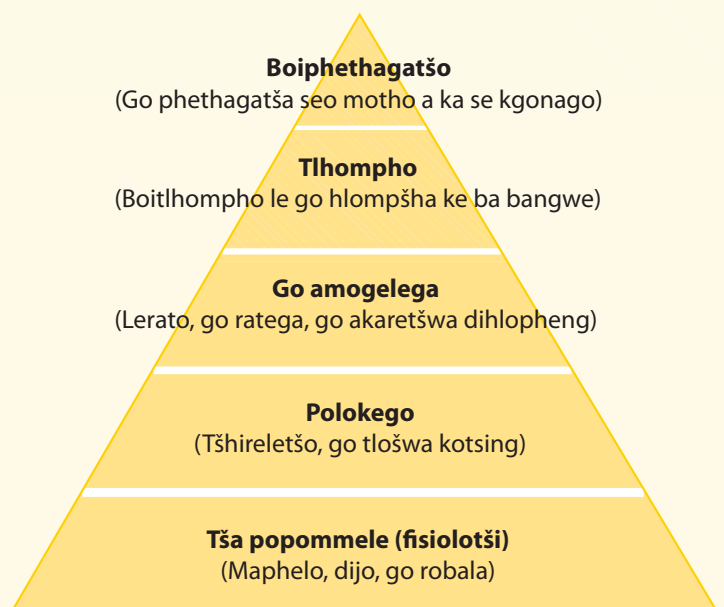
Dilo tše o bonago di le bohlokwa ke dife?

**GO BOGA LE GO ŠETŠA BATHO GO A KGAHLIŠA KA MEHLA – TŠEO BA DI
BOLELAGO, TŠEO BA DI DIRAGO, FAO BA YAGO LE TŠEO BA DI REKAGO.
RENA BATHO GA RE SWANE MME MONGWE LE MONGWE O NA LE DIHLOK-
WA LE DINYAKWA TŠA GAGWE. KGALE MOSAEKOLOTŠI WA GO HLOM-
PHEGA, MASLOW, O ILE A THALA PIRAMITI YA MO TLASE GO HLALOŠA
TLHATLAGANO (HIERARCHY) YA DINYAKWA.**

O tla lemoga go ya ka sethalo se gore senyakwa se segolo le se bohlokwa go
feta tšohle, ke **Senyakwa sa saekolotši** – dijo, diaparo, maphelo a mabotse,
khutšo, bjalobjalo – dilo tša motheotheo tšeo bohle re di nyakago, ntle le go
lebelela mengwaga goba kgato yeo re lego go yona bophelong.

Morago ga dinyakwa tšeo tša motheotheo go latela senyakwa sa
polokego (go hloka poifo le go se hloke tšhireletšo). Legorong le mohlamon-
gwe re ka bea kageletšo le tšhireletšo. Dinyakwa tše tše pedi tša motheo di
tloga di nnagantšha gantši – o ka re lehono setšhabeng sa sebjalebja re
gakantšhwa ke tšeo ka nnete di lego bohlokwa bophelong.

Bophelong bja lehono batho ba bantši ba nepiša dikgato tša ka godimo
tša piramiti pele ga ge ba phethile dinyakwa tša dikgatong tša tlase. O ka
no lebelela ditseleng wa bona ba bafsa ba sepela ka dikoloi tša mabaibai



PULA IMVULA

**Kgatišo ye e tšweletšwa ka
thušo ya Maize Trust.**

GRAIN SA

PO Box 74087, Lynwood Ridge, 0040
► 08600 47246 ◀
www.grainsa.co.za

PHATLALATŠO

Debbie Boshoff
► 08600 47246 ◀
debbie@grainsa.co.za

BALADIPROFENSE

Danie van den Berg
Free State (Bloemfontein)
► 071 675 5497 ◀
danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Free State (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀
johank@grainsa.co.za
► Office: 051 924 1099 ◀
Dimakatso Nyambose

Jerry Mithombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀
jerry@grainsa.co.za
► Office: 031 755 4575 ◀
Nonhlanhla Sithole

Naas Gouws

Mpumalanga (Belfast)
► 072 736 7219 ◀
naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz

Mpumalanga (Vryheid)
► 082 354 5749 ◀
jurie@grainsa.co.za
► Office: 034 980 1455 ◀
Sydwell Nkosie

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀
ian@grainsa.co.za
► Office: 039 727 5749 ◀
Jenilee Bunting

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
► 076 674 0915 ◀
lawrence@grainsa.co.za
► Office: 047 531 0619 ◀
Cwayita Mpotyi

Toit Wessels

Western Cape (Paarl)
► 082 658 6552 ◀
toit@grainsa.co.za

DESIGN, LAYOUT AND PRINTING

Infoworks

► (018) 468-2716 ◀
www.infoworks.biz



PULA IMVULA E HWETŠAGALA KA MALEME A A LATELAGO:

Sesotho sa Leboa,

Seisemane, Seafrikanse, Setswana,
Sesotho, Sesulu, Sethosa.

**Nepo ya rena ke go tšweletša kgatišo ya
maemo a godimo. Ditschwayatshwayo dife
kapa dife tše di ka bago gona mabapi le
dikagaregoba peakanyo ya yona, di ka
romelwa go Jane McPherson.**

Dilo tše o bonago di le bohlokwa ke dife?



tše di bitšago tšhelete ye e tšhošago, ba na le diselefoune, ba tšhephile ka diaparo tša leina (*label clothes*), ba diriša di-"i-pad", mola gantši go na le bana ka gae bao ba hlokago dijo tše di ba khorišago le ge e ka ba diaparo tša go apara. Go diragalang ka boitshwaro (*values*) bja rena?

Re kwa ditaba tše di makatšago tša basetsana bao ba belegago bana mme ba amogela tšhelete ye mmušo o e abelago mmagongwana (*child grant*) – eupša ga ba diriše tšhelete yeo go leša le go apeša bana ba bona, ba ithekela diaparo tša sebjalebja, diselefoune le nako ya go bolela ka tšona (*airtime*)! Se e be e se nepo ya mmušo le gae. Ge re ka dumelela taba ye gore e tšwele pele setšhaba sohle se tlo imelwa ke bana ba bantši bao ba sa jago ka tshwanelo, ba sa hlokomelwego le gona ba sa rutwego gore ba tle ba kgathe tema ekonoming ge ba godile. Nepo ya mmušo ya go abela mmagongwana tšhelete ke go mo thuša go godiša ngwana yoo – go mo leša, go mo apeša le go mo ruta.

Wena molemi o reka eng?

Ge o le molemi, gona bolemi ke kgwebo ya gago. Ge o na le kgwebo, o swanetše go bea tšhelete kgwebong yeo. Dilo tše bohlokwa go feta tšohle tše wena molemi o di hlokago ke dife?:

1. Naga fao o ka tšweletšago;
2. Ditrekere le metšhene; le
3. Dinyakwapšalo (*production inputs*).

Malobanyana ke kwele balemi ba bolela ba re ba be ba sa kgone go tšweletša dibjalo ka ge ba be ba hloka dinyakwapšalo goba ditrekere tša bona di be di senyegile. Taba ye e a kwagala, eupša, le ge go le bjalo, ke ile ka makala kudu ge ke lemoga gore balemi ba ba adimile R300 000 mokgatlong wa tšhelete go reka bene ya "*double cab LDV*"! Ruriruri, go bohlokwa go fetiša go reka trekere le metšhene le dinyakwapšalo pele ga ge o reka bene!

Ke yona nnete mabapi le dilo tšeo o bonago di le bohlokwa (*priorities*) – na o nyaka go tšwetša kgwebo ya gago pele go ya ka ditheo tše di tiilego tša kgwebo, goba o nyaka gore batho 'ba go bone le go go sema mohumi'? Ke gopola gore ke nako ya go itebelela ka leihlo la mosekaseki – ge o nyaka go ba molemi yo a atlegilego o swanetše go bea tšhelete kgwebong ya gago pele – lefa khiro ya naga ya gago (ge e le gona); reka ditrekere le metšhene yeo o e hlokago; reka dinyakwapšalo go bjala dibjalo tše mpsha; ela dinyakwa tša motheo tša ba lapa la gago hloko; mme ge go sa šetše tšhelete, gona o ka akanya go reka senamelwa se sefsa. Hle, a re tlogeleng go šala tše di phadima-gomorago re kgethe go ela tše di lego bohlokwa bophelong hloko!

**JANE MCPHERSON, MOLAODI
WA LENANEOTLHABOLLO
LA BATŠWELETŠI LA GRAIN SA**